

A belföldi VFR-turisták magatartásának sajátosságai Magyarországon

Különös tekintettel a szabadidős tevékenységek földrajzi vonatkozásaira¹

Lektorált tanulmány

Beküldve: 2014. szeptember 11.

Elfogadva: 2014. november 4.

Szerzők: Michalkó Gábor²–Kulcsár Noémi³–Balizs Dániel⁴–T. Nagy Judit⁵

A rokonok és barátok meglátogatásával összefüggő (VFR-) utazások megismerésének igénye a turizmussal foglalkozó nemzetközi kutatásokban hosszú ideig háttérbe szorult, azonban az utóbbi évtized jelentős fellendülést eredményezett ezen a téren. Míg a hazai turizmustudományi műhelyek továbbra is csekély jelentőséget tulajdonítanak a témának, addig külföldön sorra jelennek meg a VFR-turizmust más-más aspektusokból feldolgozó munkák, amelyekben azonban a látogatók szabadidős magatartásának térbeli vonatkozásaira alig fordítanak figyelmet. Mivel a VFR-utazók rendkívül sokrétűek, ezért elengedhetetlen annak feltárása, hogyan viselkednek a különböző funkciójú földrajzi terekben (város–vidék), ennek ismerete közelebb visz a turizmusban játszott szerepük megítéléséhez. Magyarország kiváló terepe a belföldi VFR-utazások tanulmányozásának, mert a Központi Statisztikai Hivatal rendszeres felmérései szerint a rokonok és barátok meglátogatásának szándéka az összes (legalább egyéjszakás tartózkodással párosuló) belföldi utazás közel felében elsődleges motivációt jelent. A VFR-utazások alkalmával végzett szabadidős tevékenységek területi sajátosságainak feltárása érdekében 2012-ben kérdőíves vizsgálatot végeztünk a belföldi VFR-turizmusban részt vett 879 magyar állampolgár megkérdezésével. Megállapítottuk, hogy érdemi eltérések mutathatók ki a különböző funkciójú településcsoportokat felkereső VFR-turisták szabadidős magatartása között, vélelmezhető, hogy az adott desztináció turisztikai kínálata hatással van a látogatók aktivitására. Minél magasabb helyet foglal el a felkeresett desztináció a települések jogállása és népességszáma alapján felállított hierarchiában, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a VFR-utazók a turisztikai kínálat fogyasztóivá válnak.

Kulcsszavak: VFR-turizmus, szabadidős magatartás, belföldi turizmus, turizmusstatistika, desztináció.

Bevezetés

Azt, hogy egy ország belföldi turizmusában számottevő szerepet játszanak-e a rokon- és barátlátogatási motivációval megvalósuló (VFR-) utazások, több, egymással gyakran összefüggő tényező is befolyásolhatja. A VFR-turizmust egyrészt a társadalomban meglévő kohézió mozgatja, amely a család szerepének tradicionális értelmezésén, a kisebb-nagyobb baráti közösségek (például iskola, sportegyesületek, munkahely) összetartó erején, az egymás sorsa iránti érdeklődésen alapszik. Másrészt

feltételezi a társadalom mobilitását, vagyis az összetartó közösségek tagjainak hosszabb-rövidebb időszakot érintő térbeli eltávolodását, a belső migrációt. Harmadrészt szerepet játszhat benne az ország (geopolitikai, földrajzi) izoláltsága, amely gátolhatja a társadalom nemzetközi turizmusba való aktív bekapcsolódását, ezért a rokon- és barátlátogatás kényszerű alternatívát kínál az utazásra. Negyedrészt az adott desztináció turisztikai szuprastrukturájának kínálatában meglévő anomáliák (például drágaság, kapacitáshiány) is gerjeszthetik a rokonok és barátok felkeresését, a látogatóknak a vendéglátó otthonában történő elszállásolását.

Magyarország turizmusát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legalább egyéjszakás tartózkodással párosuló belföldi utazásokban a VFR-motiváció hosszú ideje meghatározó szerepet játszik (KSH 2013).⁶ Ha a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adataiból kirajzolódó utazási szokásokat a VFR-turizmus kialakulását befolyásoló

¹ A tanulmány alapját képező vizsgálatot az OTKA K100953 „Magyarország láthatatlan turizmusa” című projekt támogatta.

² Tudományos tanácsadó, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. E-mail: michalko.gabor@csfk.mta.hu.

³ Főiskolai docens, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola. E-mail: nkulcsar@bkf.hu.

⁴ Fiatal kutató, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. E-mail: balizs.daniel@csfk.mta.hu.

⁵ Főiskolai adjunktus, Edutus Főiskola. E-mail: tnagy.judit@edutus.hu.

⁶ A KSH nem méri az egynapos (éjszakai tartózkodással nem párosuló) belföldi utazásokat, ezekről a Magyar Turizmus Zrt. megbízásából a M.Á.S.T. Piac- és Közvéleménykutató Kft. készített két évente felméréseket. További információ: <http://szakmai.itthon.hu/belfoldi-turizmus>.

tényezők tükrében értékeljük, akkor a társadalmi kohézió kapcsán elmondhatjuk, hogy a második világháborút követő évtizedek belföldi migrációja – ha nem is nyugat-európai mértékben – közrejátszott a családi, baráti közösségek földrajzi értelemben vett távolodásához, a kapcsolatok utazások révén történő fenntartásához (EKÉNE 2000, ILLÉS 2004, BÁLINT-DARÓCZI 2014). Mivel a kiutazásra vonatkozó szigorú rendelkezések miatt a magyar társadalom a nemzetközi turizmus első számú célterületeinek számító európai országokat 1990 előtt csak korlátozottan látogathatta (LENGYEL 1993), a kényszerű izoláltság is hozzájárulhatott a rokonok és barátok felkeresésével párosuló turisztikai aktivitás generációkon átívelő elterjedéséhez. A VFR-turizmushoz történő szocializáció a rendszerváltozást követően is hatással lehetett az utazási szokásokra. A vállalati és szakszervezeti üdülési lehetőségek drasztikus beszűkülése, valamint a turisztikai szolgáltatások árának emelkedése (LENGYEL 1993) a magyar társadalom jelentős részét távol tartotta a kereskedelmi szálláshelyek igénybevételétől (MICHALKÓ 2012), helyette kézenfekvő alternatívát kínáltak a rokonok és barátok által ingyenesen biztosított, úgynevezett szívességi szálláshelyek.

A világ számos országában egyre határozottabban kezd felismerést nyerni, hogy a VFR-utazók kiegészítő keresletet jelenthetnek egy turisztikai desztináció turizmusában, fogyasztásuk széles körű, de különösen az identitást erősítő helyi hagyományokra (például gasztronómia, sport, vallás, etnicitás) építő turisztikai termékek értékesítését segítheti elő (DUVAL 2003, SCOTT-TURCO 2007, ZIAKAS-COSTA 2010, ROBERTS 2012, FOURIE-SANTANA-GALLEGO 2013). A magyarországi turizmusirányítás különböző szintű szervezetei ugyan észlelik a VFR-motivációjú utazások belföldi relációban való jelenlétét, de az abban rejlő lehetőségek gazdaságélénkítéssel párosuló kiaknázására még nem rendelkeznek érdemi elképzelésekkel. Ahhoz, hogy a turisztikai desztinációmenedzsment- (TDM-) szervezetek építhessenek a rokonoknál, barátoknál megszálló, ezért szálláshely-statisztikai⁷ értelemben láthatatlan VFR-turistákra, az adott település vagy térség funkciójához és méretéhez (népességszámához) igazodó speciális termékfejlesztés és marketingkommunikációs tevékenység lenne kívánatos (KOZMA 2006, BACKER 2012a).

Elvileg minél nagyobb egy település népességszáma – az állandó jelleggel és ideiglenesen ott élők rokonai, baráti kapcsolataiból származó látogatókkal összefüggésben –, annál nagyobb valószínűséggel prognosztizálható

a VFR-turizmus jelenléte. Ugyanakkor minél népesebb egy település, annál kevésbé észlelhető a rokonok, barátok vendégszeretetét élvezők kereslete, hiszen könnyen elvegyülnek a nagyváros forgatagában. A nagyváros intenzíven vonzza, egyúttal leplezi a VFR-turizmust, miközben a kisebb településeken a szerényebb mértékű VFR-kereslet is könnyen érzékelhetővé válik. Mivel Magyarországon az 1990 után látványosan felgyorsuló urbanizáció sokkal inkább közigazgatási értelemben, mintsem funkcionálisan léptette elő az érintett falvakat várossá (PIRISI-TRÓCSÁNYI 2009), így a város-vidék különbözőségén alapuló belföldi turisztikai szegmensben továbbra is számottevő mértékűek a VFR-utazásként megjelenő áramlások. Az eltérő típusú földrajzi terekben élő lakosság személyes kapcsolattartásán alapuló VFR-turizmus semmi esetre sem tekinthető homogén jelenségnek, vélhetően másfajta tevékenységek jellemzik a városokba, és más a falvakba érkezőket. Mivel az elmúlt két évtizedet meghatározó vidékfejlesztési politika Magyarországon is kedvező változásokat eredményezett a falvak turisztikai kínálatában (SZABÓ 2012, HANUSZ 2013), ezért feltételezhető, hogy a nagyvárosokhoz hasonlóan a falvakban elérhető vonzerők is befolyásolják a VFR-utazásokat, illetve a látogatók szabadidős magatartását.

A jelen tanulmány célja kettős, egyrészt a KSH adatainak másodelemzésére építve általános áttekintést nyújtani a magyarországi VFR-turizmus sajátosságairól, másrészt egy 879 VFR-utazó körében 2012-ben lebonyolított kérdőíves felmérés eredményeit felhasználva értékelni a belföldi turizmusban észlelhető szabadidős magatartásuk területi vonatkozásait. A tanulmány különös hangsúlyt helyez az eltérő népességszámú települési csoportokra érkező VFR-turisták szabadidős aktivitására, faktoranalízis segítségével csoportosítja és elemzi a helyi turizmusba történő bekapcsolódás sajátosságait.

1. Elméleti háttér

Áttekintve a nemzetközi és a belföldi VFR-turizmussal foglalkozó kutatási előzményeket, gyakran szembesülhetünk azzal az általános megállapítással, hogy a kutatók téma iránti érdeklődése annak fontosságához képest mind a múltban (JACKSON 1990), mind pedig a jelenben „alulértékelt” (BACKER 2012b). Ennek hátterében elsősorban a VFR-motivációval megvalósuló utazások csekélynek vélt gazdasági szerepe húzódik, amely eredendően a kereskedelmi (üzleti célú) szálláshelyek iránti szerényebb keresletből fakad (BRAUNLICH-NADKARNI 1995). Mindazonáltal az utóbbi években egyre inkább felismerést nyer, hogy a VFR-turizmus gazdasági szerepe nem csupán a kereskedelmi és egyéb üzleti célú szálláshelyeken realizálódó (a hagyományos turisztikai motivációjú vendégekkel történő összehasonlításban az esetek többségében elhanyagolható volumenű) költéssel mérhető, hanem

⁷ A tanulmányban üzleti célú szálláshely alatt értjük az összes olyan üzleti céllal üzemeltetett szállást, amelyet az illetékes hatóságok regisztráltak, ennél fogva köteles a forgalmáról statisztikai adatokat közölni (tehát az egyszerűség kedvéért a [2009-ig] magán-, onnantól egyéb üzleti célú szálláshelyeket is idesoroljuk a kereskedelmi mellett).

a desztináción belül történő közlekedés, a vonzerők felkeresése, az ajándékvásárlás, az éttermi fogyasztás is hozzájárul a bevételek növeléséhez (BACKER 2007). Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a VFR-turisták kereslete az átlaghoz képest kevésbé szezonális (COSHALL et al. 2013), és a tartózkodási idejükben sincs szignifikáns eltérés (SEATON–PALMER 1997), továbbá a látogatás során a vendéglátók vendégeik ellátására fordított kiadásai is megnövekednek (SHANI–URIELY 2012), a programokon való közös részvétel bevételnövelő szerepéről nem is beszélve (MCKERCHER 1996), akkor könnyen belátható, hogy a VFR-turizmusban rejlő lehetőségek eddig méltánytalanul kerültek el a desztinációmenedzsment-szervezetek figyelmét (RAMACHANDRAN 2006, BACKER 2008).

Mivel a VFR-turizmus kialakulásának egyik feltétele a migráció, ezért a kutatások gyakran a turizmus-migráció kapcsolatrendszerében tárgyalják a felmerülő kérdéseket, így a gazdasági hatások mellett a társadalmi vonatkozások is egyre inkább hangsúlyosabbá válnak (BOYNE et al. 2002). Ahogyan a migráció, különösen a nemzetközi migráció természete is változik, úgy a VFR-turizmusra gyakorolt hatásai tekintetében is észlelhetők újdonságok, ezek többek között a többször, de rövidebb időszakokra kiterjedő migrációban (cirkuláció) és a tanulási célú migrációban valósulnak meg (TAYLOR et al. 2004, PALOVIC et al. 2014). Mindezen változások a VFR-turizmus kapcsolattartásban betöltött funkcióját alapvetően nem módosítják, de szerepének jelentőségére hatást gyakorolhatnak. A folyamatosan modernizálódó technológiai környezet egyrészt hozzájárulhat a migránsok gyakoribb hazautazásához (fapados légitársaságok, gyorsvasutak, nemzetközi autópálya-hálózatok), másrészt elősegíthetik a személyes kapcsolattartást (mobil kommunikációs eszközök), így az URRY (2002) által elveszett társadalmi kapcsolatok kompenzációjaként aposztrofált VFR-turizmus társadalmi szerepe is újragondolást eredményez. A VFR-turizmus migrációval meglévő szimbiózisának egyik, a társadalmi funkció értékelését befolyásoló kérdéskörnek fontos leágazása a látogatók által hordozott fertőző betegségek, azonban ez a probléma főként az interkontinentális kapcsolattartásban okoz a desztinációk számára megkerülhetetlen kockázatokat (BARNETT et al. 2010, NAVARRO et al. 2012).

A rokon- és barátlátogatás motivációjával megvalósuló utazások gazdasági és társadalmi funkciójának vizsgálata elvezet a téma alulértékelttségének ősforrásához, amely a turizmusként való értelmezésének kései felismerésén alapul. Mivel a VFR-utazók rokonaikkal, barátaikkal való találkozása (mint szociális aktus) képviseli a látogatás elsődleges célját, ezért a turizmusipar sokkal inkább utazóknak (travellers), mintsem turistáknak (tourists) tekinti őket (MOSCARDO et al. 2000). BACKER (2012b) rámutat arra, hogy a rokonoknál, barátoknál meg szállók nem feltétlenül tekinthetők tradicionális (tehát

a találkozás elsődleges motivációjával érkező) VFR-utazóknak, ugyanakkor az üzleti célú szálláshelyeket igénybe vevők között is találkozhatunk tradicionális VFR-utazókkal, tehát csupán a szálláshely igénybevételén alapuló értelmezés nem tekinthető elégségesnek. A VFR-utazók szabadidős tevékenysége már sokkal közelebb vihet a turistaszerep megítéléséhez, mivel ha a tartózkodásuk során felkeresik az adott hely turisztikai attrakcióit, költésük részben a vendéglátóegységekben és/vagy a kiskereskedelembe realizálódik, jelenlétük feltétlenül a desztináció turizmusiparának részeként értelmezhető (SEATON 1997).

Az, hogy egy VFR-utazó milyen mértékben használja az adott hely turisztikai kínálatát, jelentős mértékben függ a vendéglátó involváltságától. Ez az attrakciókra történő figyelemfelhívástól, a programok megszervezésén keresztül egészen az azokon való közös részvételig vezethet (YOUNG et al. 2007). Egyes vendéglátók kifejezetten törekednek a vendég turisztikai élményének gazdagítására, mások igyekeznek minimálisra szorítani a szolgáltató szerepüket (SHANI–URIELY 2012), de a VFR-utazóknak az adott hely turizmusába történő beavatását azok a vendéglátók szolgálják leginkább, akik a tömegturisták elől elrejtett attrakciókat is megmutatják vendégeiknek, akik ezáltal erősebb kötődést mutatnak a desztinációhoz (URIELY 2010). A vendéglátó kiléte sem elhanyagolható tényező a VFR-utazó szabadidős magatartásának értékelésében, mivel a kettőjük közötti viszony sok esetben determinálja az adott hely fogyasztásának sajátosságait (RAMACHANDRAN 2006). Az utóbbi évtizedben kibontakozó nemzetközi diákmigráció is új szempontokat hozott a vendéglátónak az őt felkereső programjára gyakorolt hatás vizsgálatában (BISCHOFF–KOENIG–LEWIS 2007).

Egyes szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a jobbára egységesen kezelt VFR-utazások résztvevői nem feltétlenül tekinthetők azonos fajszínűségűnek a turizmusban való érintettség megítélésében, mivel a rokonlátogatások erőteljesebben, a barátlátogatások kevésbé párosulnak szociális motivációkkal (MÜRI–SÄGESSER 2003). Egy vidéken élő idős rokon felkeresése sokkal inkább a családi együttlétet (SOUTHALL 2012), míg egy nagyvárosban élő diáktárs meglátogatása a közös programokon való részvétel lehetőségét kínálja (TAYLOR et al. 2004, BISCHOFF–KOENIG–LEWIS 2007).

Tanulmányunkban a VFR-utazásokat az adott desztináció turizmusának szerves részeként értelmezzük, ahogyan a VFR-utazót és a VFR-turistát, úgy a VFR-utazást és a VFR-turizmust szinonimának tekintjük. A tanulmányban nem teszünk különbséget a rokonait és a barátaikat felkeresők között, utazási tevékenységüket ugyanazon elméleti keretben és módszertannal vizsgáljuk. Miközben Magyarország VFR-turizmusában a nemzetközi reláció is fontos szerepet játszik, e helyütt kizárólag a belföldi utazásokkal foglalkozunk.

A válaszadók szociodemográfiai profilja

Kor (%)			
18–24 éves	25–44 éves	45–64 éves	65 éves és idősebb
28,4	32,3	23,3	16,0
Nem (%)			
Férfi		Nő	
43,9		56,1	
Lakóhely (%)			
1–1999 lakos	2000 lakos feletti települések a megyeszékhelyek kivételével	Megyeszékhely	Budapest
4,2	42,8	14,2	38,7

N=879 fő

Forrás: saját adatgyűjtés

2. Módszertan⁸

A KSH 2004 óta rendszeres adatgyűjtést végez a legalább egyéjszakás tartózkodással párosuló belföldi (turisztikai) utazások résztvevői körében, így hiteles információk állnak rendelkezésre a rokonaik és barátaik felkeresésének motivációjával útra kelő magyar állampolgárok utazási tevékenységéről. A vonatkozó adatok azonban mélyebb összefüggések feltárására, különösen a települések hierarchiájában meglévő sajátosságok vizsgálatára már kevésbé alkalmasak, ezért a KSH adatbázisát elsősorban a jelenség nagyságrendjének értékelésére alkalmazzuk. A vizsgálat megalapozása, a másodlagos források feltárása érdekében a KSH elektronikusan hozzáférhető 2009–2011. évi kiadványainak adatait egyszerű statisztikai módszerek alkalmazásával elemeztük.

A Bevezetésben megfogalmazott kutatási célkitűzéseink sikeres megvalósítása érdekében kvantitatív kutatási módszert választottunk, mivel a lehető legsokrétűbben, a különböző településcsoportok érintettségének sajátosságait értékelve kívántuk a VFR-utazók szabadidős magatartását vizsgálni. A kérdőív összeállítását megelőzően kilenc félig strukturált mélyinterjú készítettünk olyan, különböző nemű és életkorú, illetve eltérő településhierarchiába tartozó városokban és falvakban élő személyekkel, akik belföldi utazás keretében rendszeresen felkeresik rokonaikat, barátaikat. Részletesen kikérdeztük őket az utazás sajátosságairól, az így nyert információk és a szakirodalom alapján összeállítottunk egy strukturált kérdőívet, amelyet 2012 áprilisában pilot kutatás keretében 30, Magyarországon élő, a rokonait, barátait az előző évben felkereső, különböző nemű és életkorú, illetve eltérő településhierarchiába tartozó városokban és falvakban élő megkérdezett között teszteltünk. A véglegesített kérdőív felhasználásával, a 2012.

október–december közötti időszakban került sor a személyes kérdőíves vizsgálat lefolytatására. A kérdezőbiztosok a Kodolányi János Főiskola turizmus-vendéglátás szakos III. éves hallgatói közül kerültek ki. A mintába olyan 18 év feletti, Magyarországon élő magyar állampolgárok kerülhettek be, akik a kérdőívezést megelőző három év (2009–2011) viszonylatában évente legalább egy alkalommal felkeresték Magyarországon élő ugyanazon rokonukat, barátjukat, és legalább egy éjszakát a meglátogatott településen el is töltöttek. A megkérdezettek kiválasztása kényelmi mintán, nem, kor és településnagyság szerinti kvótás mintavétellel történt, a kérdezőbiztosok a lakókörnyezetükben élő rokonaikat, barátaikat kérdezték (1. táblázat). A vizsgálat ellenőrizhetősége érdekében a kérdezőbiztosok rögzítették a megkérdezettek telefonszámát, a minta 5%-ában történt ellenőrzés, amelynek során 100%-ban igazolódott a megkérdezés ténye. A kérdőíveket SPSS 17.0 szoftverrel dolgoztuk fel, az adatrögzítést követő adattisztítás során 0,8%-os volt a törölt kérdőívek aránya. Az elemzés során gyakoriságvizsgálatot, kereszttábla-elemzést és faktoranalízist végeztünk.

A feldolgozásra került adatbázis nem tekinthető reprezentatívnak, mindazonáltal a vizsgált változók tekintetében észlelhető eltérések nem tekinthetők olyan mértékűnek, hogy az érdemben korlátozná az eredmények érvényességét.

3. Eredmények

3.1. A VFR-TURISTÁK SZEREPE MAGYARORSZÁG TURIZMUSÁBAN

A KSH adatai alapján 2009–2011 között a rokonok és barátok meglátogatása első számú motivációnak számított a magyar lakosság legalább egyéjszakás tartózkodással párosuló belföldi utazásaiban. A VFR-motiváció a vizsgált időszak éves átlagát tekintve az összes utazás 49,0%-át tette ki. Miközben a rokonok és barátok által biztosított

⁸ A kutatásról további információk olvashatók a Magyar Turizmus Zrt. turisztikai kutatások adatbázisában: <http://szakmai.itthon.hu/turisztikai-kutatasok-adatbazisa>.

A legalább egyéjszakás belföldi utazásokhoz kapcsolódó turisztikai kiadások összetétele Magyarországon (2009–2011, éves átlag)

Tétel	Összes utazó			VFR-utazó		
	Összes költség (millió Ft)	Egy utazásra eső költség (Ft)	Megoszlás (%)	Összes költség (millió Ft)	Egy utazásra eső költség (Ft)	Megoszlás (%)
Szállás	82 912	4 514	32,8	906	101	1,7
Étkezés étteremben	27 440	1 494	10,9	3 726	414	7,1
Élelmiszer-vásárlás üzletben	36 870	2 007	14,6	11 591	1288	22,0
Távolsági és helyi közlekedés	10 962	597	4,3	6 929	770	13,1
Üzemanyag	41 945	2 284	16,6	13 926	1547	26,4
Egyéb kiadások	52 477	2 857	20,8	15 705	1745	29,7
Összesen	252 607	13 753	100,0	52 750	5860	100,0

Forrás: KSH alapján saját számítás

szállás igénybevétele az összes utazás 47,6%-ában volt kimutatható, addig a VFR-motivációval útra kelők között már 95,5% volt. A rokonaikat, barátaitat felkeresők átlagos tartózkodási ideje 3,39 nap volt, amely nem sokkal maradt el az összes utazó átlagától (4,08). A VFR-turisták célrégió szerinti földrajzi megoszlása egyrészt magában rejti a lakosság (vagyis a meglátogatottak) népességszám-eloszlását (Budapest súlya például évi átlagban 23,0%), másrészt a hagyományos turisztikai motivációkkal való keveredést is (a Balaton régióban megjelenő VFR-kereslet az ott élő lakosság arányához képest felülreprezentált, évi átlagban 6,6%, és amin belül a 4 éjszakás vagy az azt meghaladó tartózkodási idejű VFR-utazók aránya minden esetben szignifikánsan magasabb az 1–3 éjszakára maradóknál).

A rokonaikat, barátaitat felkeresők egy utazásra fordított költségének volumene jelentős mértékben alatta marad az összes utazó átlagának (2. táblázat). Amíg egy belföldön útra kelő és legalább egy éjszakát az adott célterületen eltöltő 13 753 forintot költött az utazása során, addig a VFR-motivációjú utazó ennek az összegnek mindössze 42,6%-át, vagyis 5860 forintot. A vizsgált időszakban a VFR-utazók költési szerkezete jelentős eltérést mutatott az összes utazóval történő összehasonlításban. Miközben az összes utazó klasszikus turisztikai szolgáltatásokra (szállás, vendéglátás) a teljes költségének 43,7%-át, addig a VFR-utazók mindössze 8,8%-át fordították. Ugyanakkor a VFR-utazók minden más, a KSH által vizsgált költési tétel esetén magasabb arányú ráfordítást eszközöltek. Különösen az egyéb kiadások és az üzemanyagköltségek kapcsán szembevetően a költség szerkezetében meglévő fordított arányeltolódás, amely azonban nem párosult az egy utazásra eső költség volumenének növekedésével.

Megállapítható tehát, hogy rokonaik és barátaitat meglátogatásának elsődleges motivációjával útra kelők igen jelentős szerepet játszanak Magyarország belföldi turizmusában. A turisztikai szolgáltatások igénybevétele

alapján ugyan kevés hasonlóságot mutatnak a regisztrált szálláshelyek és a vendéglátó-ipari egységek kínálatát fogyasztó utazókkal, de a közlekedésre és az egyéb kiadásokhoz sorolható turisztikai vonzerők belépőjegyeire, valamint a helyi kiskereskedelmi üzletekben történő vásárlásra már érdemi mértékben költenek. A VFR-utazók éves átlagban közel 53 milliárd forintnyi költsége már nemzetgazdasági szinten sem tekinthető elhanyagolhatónak, amely kiegészül a rokonokat, barátokat elszállásolókat ráfordításaival. Ugyan az áttekintés elsősorban a kérdőíves felmérést megelőző folyamatok értékelését célozta, meg kell hogy jegyezzük, a tendencia 2012-ben és 2013-ban is folytatódott, vagyis a belső arányok szinte változatlanul maradása mellett a belföldi VFR-turisták éves átlagban 53,7 milliárd forintot költöttek az utazásukhoz kapcsolódóan.

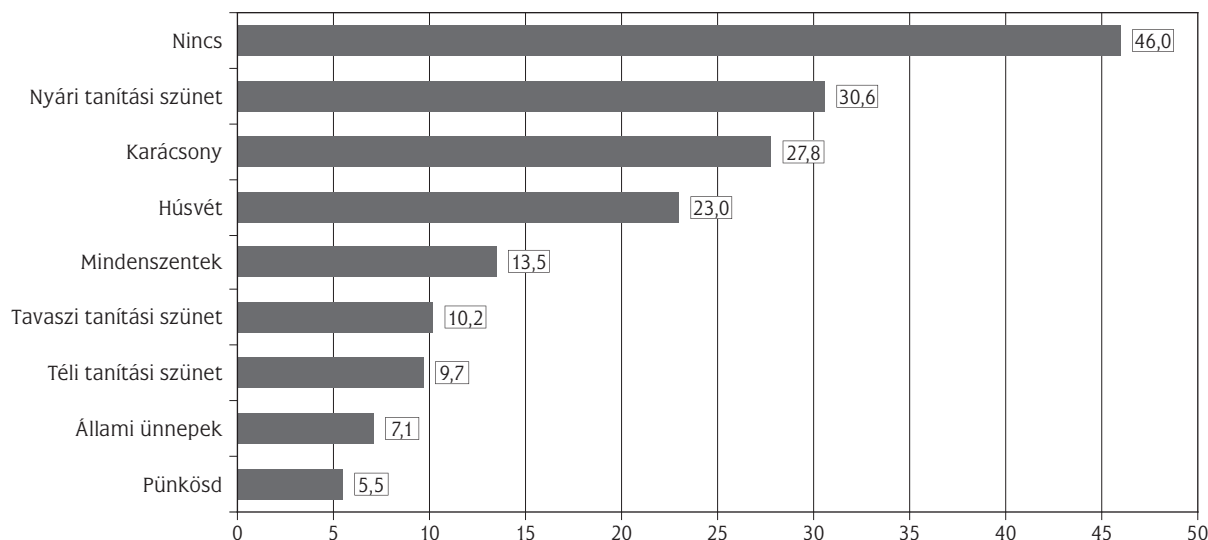
3.2. A VFR-TURISTÁK TURISZTIKAI MAGATARTÁSÁNAK SAJÁTÓSÁGAI

3.2.1. A látogatás fontosabb jellemvonásai

Mivel az utazás időszaka érdemben befolyásolhatja a turisztikai magatartást (RÁTZ-PATTERMAN 2004, RÁTZ 2006a, RÁTZ 2006b), ezért vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek által kiválasztott rokon- és barátlátogatással összefüggő utazások az év melyik, a turizmus szempontjából kitüntetett időszakára esnek. Feltételeztük, hogy a VFR-turizmus rendelkezik némi szezonalitással, hisz egyrészt az adott közösség, különösen a család összetartozása a jelesebb (keresztény) ünnepek alkalmával tartott összejöveteleken hangsúlyozottabban kifejeződésre jut, másrészt az iskolai szünetek nagyobb lehetőséget biztosítanak a gyermekes családok idősebb rokonainak (főként a nagyszülők) felkeresésére.

A válaszadók 46,0%-a nyilatkozott úgy, hogy az ő VFR-utazásának nincs jellemző időszaka (1. ábra). Az előre megadott válaszlehetőségek (többes választás) közül

A magyarországi VFR-utazók látogatásának jellemző időszaka, 2009–2011 (%)

N=879

Forrás: saját adatgyűjtés (többsésválaszlehetőség)

a (keresztény) ünnepek, a karácsony (27,8%), a húsvét (23,0%), a mindenszentek (13,5%) és a pünkösd (5,5%), vagyis a jogszabály által biztosított munkaszüneti napok (gyakran hosszú hétvégék) teszik lehetővé a rokonok és a barátok meglátogatását. A nyári (30,6%), a tavaszi (10,2%) és a téli (9,7%) tanítási szünet pedig a gyermek iskolai kötelezettségei alóli mentesülésének időszakában járul hozzá a VFR-turizmus élénküléséhez. Témánk szempontjából nem hagyhatjuk figyelmen kívül az úgynevezett állami ünnepek (március 15., augusztus 20., október 23.) garantálta szabadnapokat sem, ezek a megkérdezettek 7,1%-ának esetében generálják a rokonok és barátok meglátogatását.

A VFR-turisták szálláshelyválasztását azért tartottuk a turisztikai magatartás szempontjából vizsgálendő területnek, mivel a rokonok, barátok fizikai közelsége, a hozzájuk való alkalmazkodás mértéke hatással lehet az adott desztinációban végzett tevékenységükre. Az a nemzetközi szakirodalomból és a KSH statisztikai kiadványaiból is ismert volt, hogy a VFR-turisták előszeretettel éjszakáznak a meglátogatott otthonában, de az kevésbé volt nyilvánvaló, hogy a rokon- és barátlátogatásra berendezkedett háztartások mekkora hányadában található kifejezetten a szívességi vendégfogadásra szolgáló helyiség.

A válaszadók 45,9%-a nyilatkozott úgy, hogy rokonai, barátai felkeresése alkalmával a vendéglátó kifejezetten a látogatók elszállásolására létrehozott/fenntartott, úgynevezett vendégszobában vagy az ingatlantól különálló, úgynevezett melléképületben (kisházban) biztosít számára éjszakai tartózkodási lehetőséget. A válaszadók 41,4%-a arról számolt be, hogy a rokon- és barátlátogatási

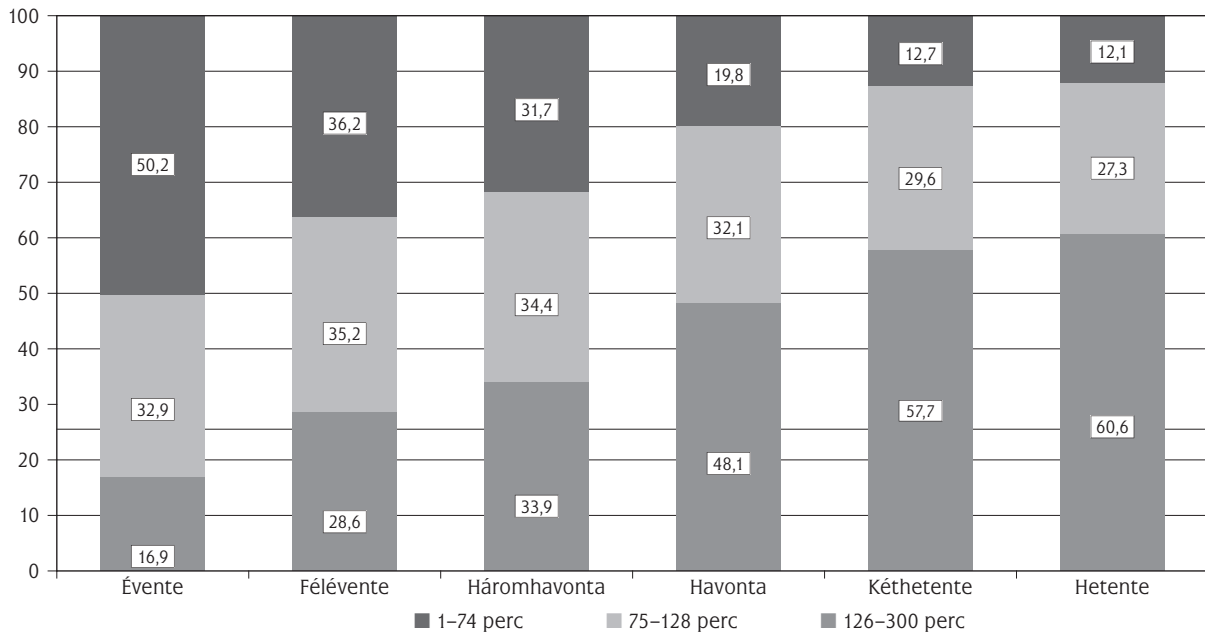
motivációjú utazása alkalmával a vendéglátó az ingatlan egyik szobáját átmenetileg szállássá alakítja, míg 10,2% a meglátogatottal egy szobában éjszakázik. Regisztrált, fizetős szálláshelyet a vizsgálatba vont VFR-utazók 4,1%-a vesz igénybe, míg 2,4%-a a vendéglátó (vele nem egy háztartásban, de ugyanazon a településen élő) valamelyik rokonánál, barátjánál tölti az éjszakákat.

Mivel a rokon- és barátlátogatás – a szeretet, illetve a valahova való tartozás szükségletének kielégítése miatt – rendszeresen ismétlődő utazási tevékenység, a vendéglátó életterének viszonylagos stabilitása miatt ugyanarra a településre legalább évente egyszer ellátogatnak az érintett turisták. Tekintettel arra, hogy a rendszeresség az utazás alkalmával is magában hordozza a racionalitást, feltételeztük, hogy az utazás gyakorisága és az adott desztinációban eltöltött tartózkodási idő összefüggést mutat a látogatás érdekében megtett távolsággal. A távolságot a vizsgálat során utazási időként értelmezzük. A válaszadó és az általa felkeresett rokon, barát lakóhelye közötti fizikai távolságot a Google útvo-naltervező segítségével rögzítettük (a felajánlott lehetőségek közül a legrövidebb időráfordítást igénylő opciót vettük figyelembe), az áttekinthetőség érdekében kis (1–74 perc), közepes (75–125 perc) és nagy (126–300 perc) elnevezésű kategóriákat alkalmaztunk. Azt vizsgáltuk, hogy „a látogatás gyakorisága” és „a tartózkodási idő” tekintetében az előre megadott kategóriákban milyen eloszlású az utazási időben mért távolság.

Minél közelebb lakik egy rokon vagy barát, tehát minél kisebb utazásiidő-ráfordítást igényel a felkeresése, annál gyakoribbak a látogatások, ugyanakkor minél távolabb lakik az illető, annál kevésbé valószínű a sűrű

2. ábra

Az utazási gyakoriság és az időráfordítás kapcsolata a magyarországi VFR-utazásokban, 2009–2011 (%)

N=879

Forrás: saját adatgyűjtés

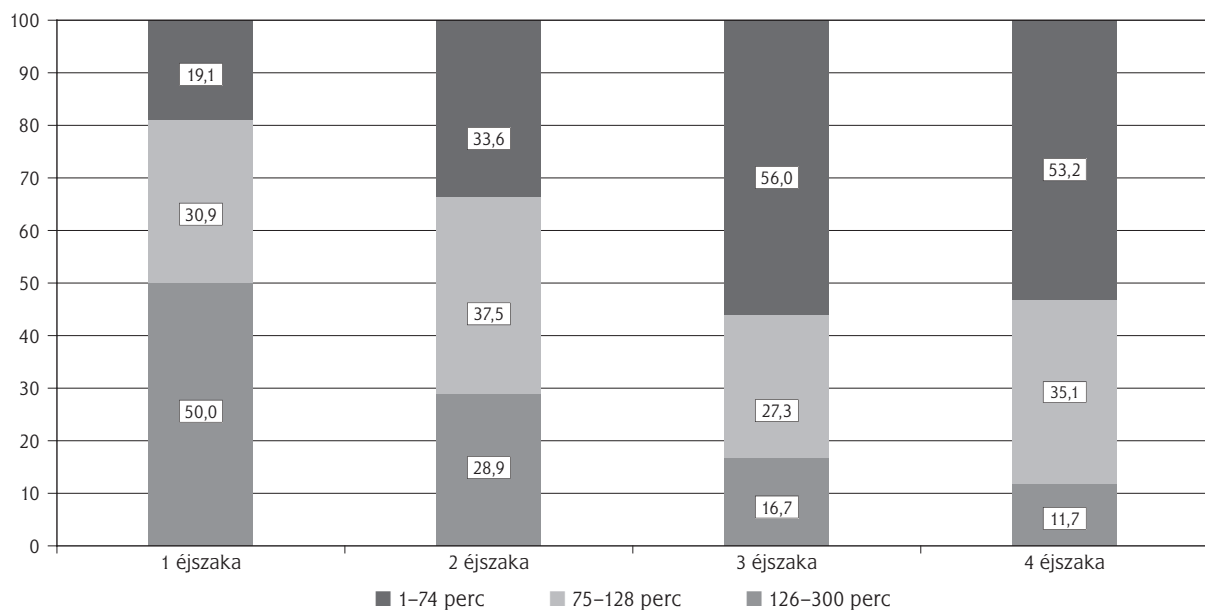
időközönkénti személyes találkozás (2. ábra). A közepes időráfordítást igénylő VFR-utazások egy éven belüli előfordulása kiegyenlített.

Minél közelebb lakik egy rokon vagy barát, tehát minél kisebb utazásiidő-ráfordítást igényel a felkeresése,

annál rövidebb lesz az ott töltött tartózkodási idő, ugyanakkor minél távolabb lakik az illető, annál hosszabban időzik a VFR-utazó az otthonában (3. ábra). A közepes időráfordítást igénylő VFR-utazások során a tartózkodási idő viszonylag kiegyenlített.

3. ábra

A tartózkodási idő és az utazásra fordított idő kapcsolata a magyarországi VFR-utazásokban, 2009–2011 (%)

N=879

Forrás: saját adatgyűjtés

3.2.2. A látogatók szabadidős tevékenységei

A rokonok és barátok meglátogatása során végzett szabadidős tevékenységek vizsgálata elősegíti az ilyen jellegű utazások turizmusban játszott szerepének körültekintőbb megismerését, gazdasági-társadalmi funkciójának alaposabb feltárását. A megkérdezettek 31 előre megadott tevékenység közül választhatták ki azokat, amelyek leginkább jellemzőek az ott-tartózkodásukra (3. táblázat).

A vizsgálatba vont VFR-utazók többségének a vendéglátókkal való beszélgetés (87,8%) jelenti a tartózkodást meghatározó aktivitást, emellett a passzív pihenés (46,6%), a családi/baráti ünneplés, bulizás (46,0%), a séta

3. táblázat

A magyarországi VFR-turisták szabadidős tevékenységei, 2009–2011 (%)

Tevékenység	Részesedés
Beszélgetés	87,8
Passzív pihenés	46,6
Családi/baráti ünneplés, bulizás	46,0
Séta a természetben	42,0
Tv-nézés	37,8
Étterem, cukrászda felkeresése	29,7
Temetőlátogatás	27,0
Főzés, befőzés	26,4
Városnézés	25,5
Strandolás, uszodázás	20,8
Vásárlás kiskereskedelemben	20,0
Takarítás, ház körüli munka	19,5
Olvasás	17,0
Kertészkedés	16,4
Fürdőlátogatás	16,4
Kerékpározás	13,9
Vásárlás helyiektől	10,8
Koncertlátogatás	10,0
Színház/mozi látogatás	9,2
Disznóvágás	9,1
Templom felkeresése	8,9
Borpince-látogatás	8,1
Mezőgazdasági munka	7,3
Sportolás	6,9
Múzeum, kiállítás felkeresése	6,8
Búcsú	6,0
Sportesemény látogatása	5,7
Építkezés, épület-karbantartás	5,3
Hajókázás	3,2
Lovaglás	2,4
Néptánc, népzenei rendezvények	2,2

N=879

Forrás: saját adatgyűjtés (többes válaszlehetőség)

a természetben (42,0%) és az elengedhetetlen tv-nézés (37,8%) a sokaság legalább egyharmadára jellemző időtöltés. Ezzel szemben a néptánc, népzenei rendezvényeken való részvétel (2,2%), a lovaglás (2,4%) és a hajókázás (3,2%) kifejezetten marginális, a megkérdezettek huszadára sem jellemző aktivitás. Ami a VFR-utazók szabadidős magatartásának turisztikai vetületeit illeti, elsősorban az étterem, cukrászda felkeresése (29,7%), a városnézés (25,5%), a strandolás, uszodázás (20,8%) és a vásárlás kiskereskedelemben (20,0%) tekinthető érdemi, a megkérdezettek legalább egyötödére jellemző tevékenységnek.

A látogatók szabadidős tevékenységeire vonatkozó válaszai mögött meghúzódó latens struktúrák feltárása céljából 31 dummy (kétértékű) változót vetettünk alá faktoranalízisnek. A vizsgálat fókuszát e tényezők csoportosítása jelentette. A faktoranalízist nemsúlyozott legkisebb négyzetek módszerével, a faktorok rotálását varimax rotációval végeztük. A módszer adattömörítésre és adatstruktúra feltárására szolgál, a kiinduló változók számát közvetlenül nem megfigyelhető faktorváltozókba vonja össze. Az elemzés előtt az adatok alkalmazhatóságát vizsgáltuk meg. Az anti-image mátrix MSA-értékei alapján a „lovaglás” (MSA=0,461) változót kizártuk az elemzésből. A többi változó MSA-értéke 0,604 és 0,788 közötti, amiből megállapítottuk, hogy a vizsgálatban szereplő egyes változókat a többi változó elenyésző hibanagysággal becsli, így jól alkalmazhatók az elemzésben. A megmaradó 30 változó faktorelemzésre való alkalmasságának ellenőrzését a Kaiser–Meyer–Olkin (KMO)-kritérium alapján folytattuk. A mutató 0,7 fölötti értéke alapján a faktoranalízis alkalmazhatóságát megfelelőnek minősítettük. A faktorok értelmezése során a rotált komponensmátrix elemeit 0,3-es faktorsúlytól vettük figyelembe. Minél magasabb a faktorsúly értéke abszolút értékben, annál fontosabb szerepet játszik az adott változó a faktorban. A legalább egyéjszakás tartózkodással párosuló rokon- és barátlátogatásokat jellemző tevékenységcsoportok meghatározása céljából kilenc faktort különítettünk el. Az elemzés eredményei a 4. táblázatban láthatók.

Az egyes faktorok kialakítása után arra vonatkozóan végeztünk esetelemzést (case summaries), hogy a különböző településcsoportokra utazók mely tevékenységek végzését részesítik előnyben a VFR-utazásuk alkalmával. A válaszadók faktorértékeinek becslése alapján rendre a legfontosabb tevékenységcsoportok közé tartoznak:

A Budapestre érkezők esetében:

1. kultúrafogyasztás (59,4%),
2. társadalmi élet, társas interakció (55,4%),
3. vásárlás (46,5%).

A megyeszékhelyekre érkezők esetében:

1. társadalmi élet, társas interakció (60,2%),

A magyarországi VFR-turisták szabadidős tevékenységeinek faktormátrixa

		Faktor							
F1. Az ingatlannal kapcsolatos feladatok									
Takarítás, ház körüli munka	0,616								
Kertészkedés	0,544								
Építkezés, épület-karbantartás	0,417								
F2. Kultúrafogyasztás									
Színház-/mozilátogatás		0,591							
Városnézés		0,365							
Múzeum, kiállítás felkeresése		0,338							
Koncertlátogatás		0,337							
Sportesemény látogatása		0,330							
F3. Passzív időtöltés									
TV-nézés			0,577						
Passzív pihenés			0,530						
Olvadás			0,517						
F4. Részvétel a tradicionális vidéki életben									
Disznóvágás				0,546					
Mezőgazdasági munka				0,509					
Búcsú				0,421					
F5. Vízközei élmények									
Fürdőlátogatás					0,583				
Strandolás, uszodázás					0,499				
F6. Rekreáció									
Sportolás						0,526			
Kerékpározás						0,399			
Néptánc, népzenei rendezvények						0,324			
Hajókázás						0,301			
F7. Vásárlás									
Vásárlás kiskereskedelemben							0,571		
Főzés, befőzés							0,307		
F8. Szakrális tevékenység									
Templom felkeresése								0,458	
Temetőlátogatás								0,438	
F9. Társadalmi élet, társas interakció									
Beszélgetés									0,483
Családi/baráti ünneplés, bulizás									0,343

Forrás: saját adatgyűjtés (nemsúlyozott legkisebb négyzetek módszere, varimax rotáció – KMO=0,726)

2. kultúrafogyasztás (48,8%),
3. passzív időtöltés (43,3%).

A 2000 főnél nagyobb népességszámú, de a megyeszékhelyeknél alacsonyabb közigazgatási szintű településekre érkezők esetében:

1. társadalmi élet, társas interakció (57,2%),
2. passzív időtöltés (47,0%),
3. szakrális tevékenység (42,0%).

A 2000 fő alatti településekre érkezők esetében:

1. társadalmi élet, társas interakció (59,0%),
2. szakrális tevékenység (50,4%),
3. részvétel a tradicionális vidéki életben (47,0%).

4. Következtetések

A rokonok és barátok felkeresése – mint elsődleges utazási motiváció – a belföldi és a nemzetközi turizmusban egyaránt jelentős szerepet játszik. Társadalmi-gazdasági hatásai ellenére a VFR-turizmus a nemzetközi szakirodalomban alulreprezentált, a hazai források pedig eddig szinte teljesen figyelmen kívül hagyták a létezését. Mivel a rokonokat, barátokat felkeresők előszeretettel töltik az éjszaká(ka)t a meglátogatott otthonában, ezért a VFR-turizmussal kapcsolatos, a tér- és időbeli összehasonlítást lehetővé tevő nemzetközi statisztikák csak korlátozottan

állnak rendelkezésre. A KSH adatgyűjtése egyértelműen felszínre hozta, hogy a magyarországi belföldi turizmusban a VFR-motivációjú utazások meghatározóak, amelyek során az úgynevezett szívességi szálláshely igénybevétele domináns, elvétve fordul elő, hogy az utazók regisztrált szálláshelyet vegyenek igénybe. Ennek ellenére a belföldi VFR-turisták költése nemzetgazdasági szinten sem elhanyagolható, 2009–2011 között éves átlagban 53 milliárd forintot, vagyis a többnapos utazásokhoz kötődő belföldi turisztikai költés (2009 és 2011 között átlagosan évi 253 milliárd forint) 21%-át hagyták a szolgáltatónál. Ennél az összegnél azonban feltehetően nagyobb árbevétellel számolhat a költségvetés, mivel a rokonok, barátok vendéglátása (a szállás és étkezés ingyenes biztosítása) a vendéglátó számára generál pluszköltségeket, amelyek elsősorban az elfogyasztásra kerülő élelmiszer megvásárlásában, a közüzemi szolgáltatások (víz-csatorna, villany, gáz) igénybevételének átmeneti növekedésében, a takarításhoz, a mosáshoz és a mosogatáshoz használt háztartási vegyi árukra fordított pluszkidásokban jelentkezik. Ezen túlmenően azzal is számolni kell, hogy a vendéglátó maga is részesévé válik a vendég szabadidős tevékenységének, így elsősorban a különböző belépőjegyek önmaga számára történő megvásárlásával, vendéglátó-ipari egységek felkeresésével növeli az adott desztináció turisztikai infra- és szuprastruktúrájának bevételeit. A VFR-turizmus magyarországi sajátosságainak alaposabb megismerését, a jövőbeni kutatások megalapozását szolgálhatja a KSH keresletfelmérési eredményeinek részletesebb (turisztikai régiók, illetve rövid és hosszú utazások szerinti), hosszú időtávot felölelő vizsgálata.

A VFR-motivációjú belföldi utazások során végzett szabadidős tevékenységekben kimutatható az adott hely turisztikai kínálatának igénybevétele. A VFR-utazók szabadidős magatartását befolyásolják a turisztikai tér sajátosságai, különösen a felkeresett település mérete (lakosság száma) és az azzal szorosan összefüggő funkciója. Annak ellenére, hogy a városná nyilvánítás magyarországi anomáliái megnehezítik a város/falu elkülönítését, mégis észlelhetők a VFR-turisták városokban és vidéki térségekben végzett szabadidős tevékenységei között különbségek. Miközben a *társadalmi élet*, *társas interakció* minden településcsoportban meghatározó szerepet játszik, a *kultúrafogyasztás* kizárólag Budapesten és a megyeszékhelyeken sorolható a legfontosabb szabadidős tevékenységek közé. A *passzív időtöltés* a Budapestre és a 2000 fő alatti településekre érkező VFR-turisták esetében sem tekinthető kifejezetten jellemző magatartásformának, előbbi kapcsán a *vásárlás*, utóbbi vonatkozásában a *részvétel a tradicionális vidéki életben* helyettesíti a tv-nézés, passzív pihenést, olvasást magában foglaló szabadidős aktivitást. A temetőlátogatást és a templom felkeresését jelentő *szakrális tevékenység* kifejezetten

a vidéki, a megyeszékhelyeknél alacsonyabb hierarchiaszintű településeken jelenik meg.

A VFR-utazóknak az adott desztináció turizmusába történő bevonása elsősorban a vendéglátók szerepvállalásán múlik, az ő hozzáállásuk és aktivitásuk meghatározhatja a szabadidő eltöltésének módját. Amennyiben a vendéglátó a vendége érkezése előtt tájékozódik a turisztikai programlehetőségekről, felhívja a figyelmét a desztináció kínálatára, a látogató számára kevésbé ismert attrakciókra, akkor a VFR-utazó nagyobb eséllyel válik az adott településen valódi turistává. Így egyrészt érvényesül a turizmus egyik leghatékonyabb kommunikációs csatornája, a szájpropaganda, másrészt a VFR-utazók visszatérő vendégként mindig a legfrissebb aktualitásokról, fejlesztésekről, programokról értesülhetnek, nem unnak rá a már többször is igénybe vett vonzerőkre. Annak, hogy a VFR-turista ne a rokonánál, barátjánál szálljon meg, a magyarság vendégszerető mentalitását és a kereskedelmi szálláshelyek árait figyelembe véve kevés az esélye, de hogy valamilyen mértékben kihasználják a környező szállodák, panziók kínálatát (például vasárnapi ebéd, családi ünnepekhez kötődő rendezvények, wellnessrészleg igénybevétele, bowlingozás), az már reálisnak tűnő előrelépés lenne.

A VFR-utazók szabadidős tevékenységét a felkeresett desztináció turisztikai kínálatára is befolyásolja, mivel a vonzerők értékesítését biztosító létesítmények nagyobb koncentrációban vannak jelen a nagyobb népességszámmal rendelkező településeken (jellemzően a nagyvárosokban, megyeszékhelyeken és a fővárosban), amelyek egyrészt jobban megközelíthetők, másrészt a helyi és környékbeli lakosság is biztos piacot jelent a szolgáltatásainak. A nagyvárosok VFR-utazók által igénybe vett kulturális turisztikai és egyéb szabadidős kínálatának értékesítése során különféle kedvezményeket lehetne biztosítani a nem helyi illetékességű rokonaival, barátjaival érkező csoportoknak, továbbá célszerű lenne arra ösztönözni a vendéglátókat, hogy elővételben vásároljanak belépőket a hozzájuk látogatóknak. A vidéki térségekben ezen túlmenően törekedni kellene a VFR-utazók helyi rendezvényeken való részvételének fokozására, a falunapok, a legkülönbözőbb fesztiválok, sportrendezvények látogatásának élénkítésére. Mivel a VFR-utazások kevésbé szezonálisak, így szinte egész évben tervezhető a településre látogató rokonok, barátok kereslete, amelynek köszönhetően enyhíthetőek a turisztikailag kevésbé frekvenciált időszakok nehézségei.

A VFR-utazások jelenleg az úgynevezett láthatatlan turizmus égisze alatt realizálódnak. Sem a szálláshely-, sem a vendéglátószektor, sem pedig a TDM-szervezetek nem vesznek a kívánatos mértékben tudomást a létezésükről, így a szolgáltatás- és a termékfejlesztés, valamint a marketingkommunikáció során gyakran figyelmen kívül hagynak egy olyan potenciális keresletet, amely sajátos

igényeinek kalkulálásával, megszólításával növelhetnék a forgalmukat. A TDM-szervezeteknek tudatosítani kell a helyi lakosságban, hogy az otthonukban fogadott vendégek az adott település turistái, és velük együttműködve kell megkísérelni a kínálat értékesítésébe történő bevonásukat. A VFR-turisták most is ott vannak a turisztikai desztinációkban (vagy azok szomszédságában), valamilyen mértékben részt vesznek az adott települések, térségek turizmusában, de átgondolt tervezéssel intenzívebb bevételtermelővé tehetők.

Felhasznált irodalom

- BACKER, E. (2012a): VFR travel – Why marketing to Aunt Betty Matters. In: Schänzel, H.–Yeoman, I.–Backer, E. (eds.): *Family tourism. Multidisciplinary perspectives*. Channel View Publications, Bristol. pp. 81–92.
- BACKER, E. (2012b): VFR travel: it is underestimated. *Tourism Management*. 33. 1. pp. 74–79.
- BACKER, E. (2008): *VFR travel: the forgotten tourism marketing opportunity. Research findings on VFR*. University of Ballarat, Ballarat. <https://www.academia.edu/171236>.
- BACKER, E. (2007): VFR travel: an examination of the expenditures of VFR travellers and their hosts. *Current Issues in Tourism*. 10. 4. pp. 366–377.
- BÁLINT L.–DARÓCI G. (2014): A belső vándorlások főku-száltsága Magyarországon, 1980–2011. *Statisztikai Szemle*. 92. 1. pp. 53–70.
- BARNETT, E.–MACPHERSON, D.–STAUFFER, W.–LOUTAN, L.–HATZ, CH.–MATTEELLI, A.–BEHRENS, R. (2010): The visiting friends or relatives traveler in the 21st century: time for a new definition. *Journal of Travel Medicine*. 17. 3. pp. 163–170.
- BISCHOFF, E.–KOENIG-LEWIS, N. (2007): VFR tourism: the importance of university students as hosts. *International Journal of Tourism Research*. 9. 6. pp. 465–484.
- BOYNE, S.–CARSWELL, F.–HALL, D. (2002): Reconceptualising VFR tourism. Friends, relatives, and migration in a domestic context. In: Hall, M.–Williams, A. (eds.): *Tourism and migration. New relationships between production and consumption*. GeoJournal Library 65. Springer, Dordrecht. pp. 241–256.
- BRAUNLICH, C.–NADKARNI, N. (1995): The importance of the VFR market to the hotel industry. *Journal of Tourism Studies*. 6. 1. pp. 38–47.
- COSHALL, J.–CHARLESWORTH, R.–PAGE, S. (2013): Seasonality of overseas tourism demand in Scotland: a regional analysis. *Regional Studies*. DOI: 10.1080/00343404.2013.859666.
- DUVAL, T. (2003): When hosts become guests: return visits and diasporic identities in a commonwealth Eastern Caribbean community. *Current Issues in Tourism*. 6. 4. pp. 267–308.
- EKE P.-né (2000): A belső vándorlás és a munkaerőpiac összefüggései a fejlett nyugati országokban és Magyarországon. In: Dövényi Z. (szerk.): *Alföld és nagyvilág: tanulmányok Tóth Józsefnek*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 123–139.
- FOURIE, J.–SANTANA-GALLEGO, M. (2013): The determinants of African tourism. *Development Southern Africa*. 30. 3. pp. 347–366.
- HANUSZ Á. (2013): A falusi vendéglátás és a vidékfejlesztés kapcsolata. In: Kókai S. (szerk.): *Tanulmánykötet Dr. Dobány Zoltán főiskolai docens 60. születésnapjára*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza. pp. 145–154.
- JACKSON, R. (1990): VFR tourism: is it underestimated? *Journal of Tourism Studies*. 1. 2. pp. 10–17.
- ILLÉS S. (2004): Distances and directions of internal migration in Hungary. *Statisztikai Szemle*. 82. 9. pp. 38–67.
- KOZMA G. (2006): *Place marketing*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KSH (2014): *Jelentés a turizmus 2013. évi teljesítményéről*. KSH, Budapest.
- KSH (2013): *Jelentés a turizmus 2012. évi teljesítményéről*. KSH, Budapest.
- KSH (2012): *Jelentés a turizmus 2011. évi teljesítményéről*. KSH, Budapest.
- KSH (2011): *Jelentés a turizmus 2010. évi teljesítményéről*. KSH, Budapest.
- KSH (2010): *Jelentés a turizmus 2009. évi teljesítményéről*. KSH, Budapest.
- LENGYEL M. (1993): Közép- és Kelet-Európa turizmusának helyzete és perspektívája. *Kereskedelmi Szemle*. 34. 9–10. pp. 33–38.
- MCKERCHER, B. (1996): Host involvement in VFR travel. *Annals of Tourism Research*. 23. 3. pp. 701–703.
- MICHALKÓ G. (2012): *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MOSCARDO, G.–PEARCE, P.–MORRISON, A.–GREE, D.–O'LEARY J. (2000): Developing a typology for understanding visiting friends and relatives markets. *Journal of Travel Research*. 38. 3. pp. 251–259.
- MÜRI, F.–SÄGESSER, A. (2003): Is VFR an independent target group? The case of Switzerland. *Tourism Review*. 58. 4. pp. 28–34.
- NAVARRO, M.–NAVAZA, B.–GUIONNET, A.–LOPEZ-VELEZ, R. (2012): Multidisciplinary approach to engage VFR migrants in Madrid, Spain. *Travel Medicine and Infectious Disease*. 10. 3. pp. 152–156.
- PALOVIC, Z.–KAM, S.–JANTA, H.–COHEN, S.–WILLIAMS, A. (2014): Surrey think tank: reconceptualising visiting friends and relatives (VFR) travel. *Journal of Destination Marketing & Management*. 2. 4. pp. 266–268.
- PIRISI G.–TRÓCSÁNYI A. (2009): Így készül a magyar város. *Területi Statisztika*. 12. 2. pp. 137–147.

- RAMACHANDRAN, S. (2006): Visiting friends and relatives (VFR) market – a conceptual framework. *TEAM Journal of Hospitality & Tourism*. 3.1. pp. 1–10.
- RÁTZ T.–PATTERMAN L. (2004): A karácsony mint turisztikai attrakció. *Turizmus Bulletin*. 8. 3. pp. 18–25.
- RÁTZ T. (2006a): Mindenszentek és halottak napja szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában. *Turizmus Bulletin*. 10. 3. pp. 27–35.
- RÁTZ T. (2006b): A húsvét szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában. *Turizmus Bulletin*. 10. 1. pp. 30–38.
- ROBERTS, S. (2012): Assessing the potential of diaspora tourism. *Journal of Eastern Caribbean Studies*. 37. 3–4. pp. 115–131.
- SCOTT, A.–TURCO, D. (2007): VFRs as a segment of the sport event tourist market. *Journal of Sport & Tourism*. 12. 1. pp. 41–52.
- SEATON, A. (1997): The status of the visiting friends and relatives category in recent tourism analysis. *Tourism Review*. 52. 4. pp. 52–62.
- SEATON, A.–PALMER, CH. (1997): Understanding VFR tourism behaviour: the first five years of the United Kingdom tourism survey. *Tourism Management*. 18. 6. pp. 345–355.
- SHANI, A.–URIELY, N. (2012): VFR Tourism: the host experience. *Annals of Tourism Research*. 39. 1. pp. 421–440.
- SOUTHALL, C. (2012): UK family tourism: past, present and future challenges. In: Schänzel, H.–Yeoman, I.–Backer, E. (eds): *Family tourism. Multidisciplinary perspectives*. Channel View Publications, Bristol. pp. 50–64.
- SZABÓ G. (2012): A hazai falusi turizmus helyzete és jövőképe. In: Hanusz Á. (szerk.): *A turizmus területi dimenziói*. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Turizmus- és Földrajztudományi Intézete. Nyíregyháza. pp. 177–190.
- TAYLOR, R.–SHANKA, T.–POPE, J. (2004): Investigating the significance of VFR visits to international students. *Journal of Marketing for Higher Education*. 14. 1. 61–77.
- URIELY, N. (2010): “Home” and “away” in VFR tourism. *Annals of Tourism Research*. 37. 3. pp. 854–857.
- URRY, J. (2002): Mobility and proximity. *Sociology*. 36. 2. pp. 255–274.
- YOUNG, CH.–CORSUN, D.–BALOGLU, S. (2007): A taxonomy of hosts–visiting friends and relatives. *Annals of Tourism Research*. 34. 2. pp. 497–516.
- ZIAKAS, V.–COSTA, C. (2010): “Between theatre and sport” in a rural event–evolving unity and community development from the inside–out. *Journal of Sport & Tourism*. 15. 1. pp. 7–26.